

**Анализ на количествените данни от програмата
за реинтеграция на сдружение „Надежда и домове
за децата – клон България“, реализирана в периода
октомври 2014 г. – март 2017 г.**

Технически доклад

*гл. ас. д-р Любомир Джалев
Нов български университет*

**New Bulgarian
University**

38 A, Han Krum Str, Sofia, Bulgaria, t: +359 2 403 20 30
e: info@knowhowcentre.org, w: <http://knowhowcentre.nbu.bg>

**OAK
FOUNDATION**

Съдържание

1. Цел на анализа	3
2. Инструментариум. Структура на данните	3
3. Демографски профил на децата и техните семейства	5
4. Анализ на ефективността на дейностите по реинтеграция	7
4.1. <i>Област на благосъстояние 1. Условия на живот</i>	8
4.1.1. <i>Рискови и защитни фактори</i>	8
4.1.2. <i>Оценка на промяната</i>	9
4.2. <i>Област на благосъстояние 2. Семейни и социални взаимоотношения</i>	10
4.2.1. <i>Рискови и защитни фактори</i>	10
4.2.2. <i>Оценка на промяната</i>	11
4.3. <i>Област на благосъстояние 3. Поведение</i>	12
4.3.1. <i>Рискови и защитни фактори</i>	12
4.3.2. <i>Оценка на промяната</i>	13
4.4. <i>Област на благосъстояние 4. Физическо и психическо здраве</i>	14
4.4.1. <i>Рискови и защитни фактори</i>	14
4.4.2. <i>Оценка на промяната</i>	16
4.5. <i>Област на благосъстояние 5. Образование</i>	17
4.5.1. <i>Рискови и защитни фактори</i>	17
4.5.2. <i>Оценка на промяната</i>	18
4.6. <i>Област на благосъстояние 6. Заетост и домакинство</i>	19
4.6.1. <i>Рискови фактори</i>	19
4.6.2. <i>Оценка на промяната</i>	20
5. Заключение	21

1. Цел на анализа

Докладът представя резултатите от анализа на данни, събрани в хода на изпълнението на програмата за реинтеграция на сдружение „Надежда и домове за децата – клон България“, реализирана в периода октомври 2014 г. – март 2017 г. Докладът е изготвен в рамките на проект за оценка на изпълнението на тези програми, който се реализира от Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца към Нов български университет.

Конкретната цел на анализа е да се направи оценка на ефективността на работата на социалните работници, изпълняващи програмата за подпомагане на семейства в риск за създаване на по-добри условия за живот на своите деца, реинтегрирани обратно в семействата, след като са били в специализирани институции.

За да се направи оценка на ефективността на работата на социалните работници, данните са събрани в три кратки времеви периода: (1) преди интервенцията (първоначална оценка), докато детето е все още в институцията или непосредствено след като то е било прието обратно в семейството; (2) непосредствено след интервенцията (при приключване на подкрепата); работата с всяко дете и неговото семейство има различна продължителност в зависимост от нуждите на семейството и (3) шест месеца след приключване на работата с децата и семействата. Тази процедура на събиране на доказателства съвпада напълно с процедурата, прилагана и в дейностите по превенция на изоставянето на деца в специализираните институции.

2. Инструментариум. Структура на данните

Данните са събрани чрез специализиран инструмент, разработен в съответствие с дизайна на изследването – „Обобщен формуляр за деца, отглеждани в семейна среда“, използван за събиране на данните и в изследването на ефективността на превенцията. Формулярът съдържа следните шест групи от индикатори за оценка на децата:

1. Условия на живот – 9 индикатора
2. Семейни и социални взаимоотношения – 7 индикатора
3. Поведение – 12 индикатора
4. Физическо и психическо здраве – 8 индикатора
5. Образование – 7 индикатора
6. Заетост и домакинство – 5 индикатора

Всяка група, съобразно нейната специфика, съдържа различен брой индикатори – между 5 (група 6. Заетост и домакинство) и 12 индикатора (група 3. Поведение).

Чрез всяка група от индикатори се оценява определена специфична област на благосъстоянието на семейството и на детето в него, като се наблюдават както индикатори на риска (рискови фактори), които могат да влошат качеството на живот на детето в съответната област и да затруднят процесите на реинтеграция, така и съответстващите им защитни фактори, които са формулирани в антонимичен смисъл, например „Липса или недостатъчно здрава емоционална връзка между майката и детето“ (рисков фактор от група 2. Семейни и социални взаимоотношения) и огледалния на него „Силна връзка между майката и детето“ (протективен фактор от същата група). Отделните индикатори от своя страна реферират към специфични аспекти от потенциала на семейството да осигури оптимални жизнени условия на своето дете чрез удовлетворяване на неговите нужди.

Всяко наблюдавано дете е получило по три оценки по всеки рисков фактор (през всеки от времевите периоди на наблюдение), както и съответните три оценки по всеки протективен фактор, оценени дихотомно (наличие/ липса на риск или на благоприятно условие).

Освен оценки по отделните фактори, за всяка група от индикатори (области на благосъстоянието) всяко дете е получило и по три обобщаващи дихотомни оценки „да/ не“ (през всеки от времевите периоди на наблюдение) за пълното удовлетворяване на потребностите на детето.

Във формуляра за оценка на детето е отделено и специално внимание на измерването на промяната в благосъстоянието на семействата. Данните, които свидетелстват дали такава промяна действително е осъществена, са събрани за всяка област на благосъстоянието, по време на всеки от трите периода на наблюдение. Броят на индикаторите във всяка група за измерване на промяната

също е различен. Оценката на промяната е направена в съответствие със степента, в която са посрещнати нуждите на детето чрез следната 5-степенна оценъчна скала: 1 – никак; 2 – слабо; 3 – умерено (средно); 4 – почти; 5 – напълно.

Освен описаните по-горе индикатори, Обобщеният формуляр за оценка на децата съдържа и обширен демографски блок, чрез който е събрана детайлна информация за наблюдаваните деца и техните семейства. В следващата част на доклада е представен техният обобщен демографски профил.

3. Демографски профил на децата и техните семейства

В изследването са обхванати сравнително малък брой деца - общо 18¹, чиито семейства живеят в 15 населени места в цялата страна, сред които са Силистра, Тутракан, Дулово, Алфатар, София, Пирдоп, Разград, с. Ветрен (Пазарджишко), Плевен и др. От тях 10 (55.56% от всички) са момчета, а момичетата са 8 (44.44%). Възрастта на децата варира от 1 до 36 месеца, със средна възраст $M=13.06$ месеца ($SD=10.15$). Възрастовият диапазон на реинтегрираните деца почти съвпада с този на децата, включени в изследването на превенцията, но средната им възраст е по-висока с около 4 месеца. В субизвадката са представени почти всички възрастови групи (по месеци), но поради малкия ѝ обем представителите на отделните групи са единици. С малко по-висока честота (2 – 3 деца) са 12- и 14-месечните.

Преобладаващата част от оценяваните семейства включват двамата родители – такива са 16 семейства (88.89% от всички), а останалите 2 са на самотни майки (едно от които включва и баба).

Възрастта на майките варира от 16 до 42 години, като средната им възраст $M=30$ години ($SD=7.11$) е малко по-висока от тази на майките, обхванати в изследването за превенция. На следващата таблица е приставено честотното разпределение на възрастта на майките, в интервали по 5 години.

¹ Поради малкия брой на децата в групата за реинтеграция, тази група не може да се разглежда като представителна. Всички числови стойности в този раздел на доклада, както и тези, получени по-нататък при прилагане на по-сложни статистически анализи, следва да се разглеждат като описващи само децата и родителите в тази група.

Таблица 1. Честотно разпределение на възрастта на майките (в интервали по 5 години)

Category	Frequency table: Възраст/ дата на раждане на полагащия грижи (1) - in years (Evaluation table ННС - amended.sta) K-S d=.14786, p> .20; Lilliefors p> .20 Include condition: v2='реинтеграция'					
	Count	Cumulative Count	Percent of Valid	Cumul % of Valid	% of all Cases	Cumulative % of All
15<x<=20	1	1	5.56	5.56	5.56	5.56
20<x<=25	6	7	33.33	38.89	33.33	38.89
25<x<=30	4	11	22.22	61.11	22.22	61.11
30<x<=35	1	12	5.56	66.67	5.56	66.67
35<x<=40	4	16	22.22	88.89	22.22	88.89
40<x<=45	2	18	11.11	100.00	11.11	100.00
Missing	0	18	0.00		0.00	100.00

Преобладаващата част от майките са на възраст 20 – 30 години. Само 1 от тях (5.56% от всички) е на възраст до 20 години, сравнително малък е и броят на тези над 40-годишна възраст. Структурата на тази субизвадка по отношение на трудовия статус е сравнително проста. Преобладаващата част от тях (17 майки, 94.44% от всички) са безработни и само една (5.56%) е с трудови доходи като хигиенист в учебно заведение.

Втората субизвадка, представяща семействата на наблюдаваните деца, включва техните бащи. Както беше отбелязано, голяма част от семействата (88.89%% от всички) включват двамата родители, поради което обемът на субизвадката на бащите е по-малък, но съпоставим с този на майките. Във възрастово отношение бащите са между 16 и 71 години, със средна възраст $M=36.73$ години ($SD=12.73$), също по-висока, с около 2 години, от тази на бащите в изследването за превенция. По този показател субизвадката на бащите е малко по-диференцирана от тази на майките, без открояващи се честоти.

Макар и по-малко на брой, лицата, включени в тази субизвадка, са заети в много повече професионални области. Трябва да се отбележи, че 10 от бащите (62.50% от тези, за които има данни) са безработни – дял, който е много по-нисък от дела на безработните майки, но, от друга страна, е с около 10% по-висок от дела на безработните бащи в изследването на превенцията. Сред останалите, едно лице е лишено от свобода, друго има временна заетост, а за двама няма данни. Заетите в реалния сектор, които са общо 4 упражняват, нискоквалифицирани професии в строителството или като общи работници.

Следователно 66.67% от бащите, включени в субизвадката, са извън трудовия пазар и не получават трудови доходи.

По отношение на формата на съжителство между родителите на наблюдаваните деца семействата се групират в две големи категории. В преобладаващата част от тях двамата родители съжителстват без брак – такива са 14 семейства (87.50% от всички), в други 2 (12.50%) родителите живеят разделени, а за две семейства липсват данни за формата на съжителство между двамата родители.

Преобладаващата част от децата (83.33%) имат поне един сиблинг, а над половината (61.11%) – двама или повече. Като цяло сиблингите се отглеждат в биологичното семейство (86.67% от първите по ред братя/ сестри и 54.54% от вторите). Редки са случаите на отглеждане на сиблингите в разширеното семейство (съответно 6.67% и 9.10%), в приемно семейство (6.67% и 9.10%), в специализирана институция (0.00% и 27.27%). И в този анализ прави впечатление относително по-високият дял на вторите сиблинги, предадени за отглеждане извън биологичното семейство, и това може би е показател за наличието на някаква тенденция родителите да са склонни да изоставят второто си дете.

4. Анализ на ефективността на дейностите по реинтеграция

Подобно на доклада за превенцията, данните, събрани по време на изпълнение на програмата за реинтеграция, са анализирани последователно по области на благосъстоянието на семействата и на децата в тях. В рамките на всяка област е разгледана ефективността на дейностите на социалните работници по реинтеграция на децата, настанени преди това в специализирани институции, обратно в биологичните им семейства, от гледна точка на рисковите и протективните фактори, на общото задоволяване на потребностите на детето, както и на промяната в съответната област на благосъстоянието, която се очаква да настъпи като резултат от дейността на социалните работници.

Основният метод за анализ, който е приложен, е дисперсионен анализ с повторни измервания, който позволява да се проследи динамиката в равнищата на отделните групи от индикатори (области на благосъстоянието) през всеки от трите времеви периоди на наблюдение. Анализите са направени въз основа на

общите оценки, получени като сума от оценките по отделните индикатори.

4.1. Област на благосъстояние 1. Условия на живот

4.1.1. Рискови и защитни фактори

Факторите в тази област на благосъстоянието, оценени в Обобщения формуляр за деца като рискови, са свързани с това детето да се отглежда само от единия родител, семейството да живее при лоши битови условия, при липса на достъп до основни комунални услуги, с по-голям брой братя и сестри, да е прекарало определено време в институция или да е живяло с друго семейство. Протективните фактори, от друга страна, отразяват противоположните условия, които благоприятстват реинтеграцията на децата.

Данните от анализ показват, че в равнището на рисковите фактори настъпва значимо изменение с хода на изпълнение на програмата. За това свидетелства и тестовата статистика, която, макар и при относително малък обем на извадката, свидетелства за статистически значима разлика между с
р
е
д
н
и
т
е

о Общото равнище на защитните фактори, противоположно на тези, които са свързани с рисковете от затрудняване на реинтеграцията, повишават значимо своето равнище в хода на изпълнението на програмата ($F(2, 34)=46.31$, $p=.00$).

к Първоначалното средно равнище на тази група от фактори ($M=4.33$) е малко по-ниско, но съпоставимо с това на рисковите фактори, което е свидетелство за известно равновесие между действащите в противоположни посоки различни аспекти в условията на живот на децата. В края на а

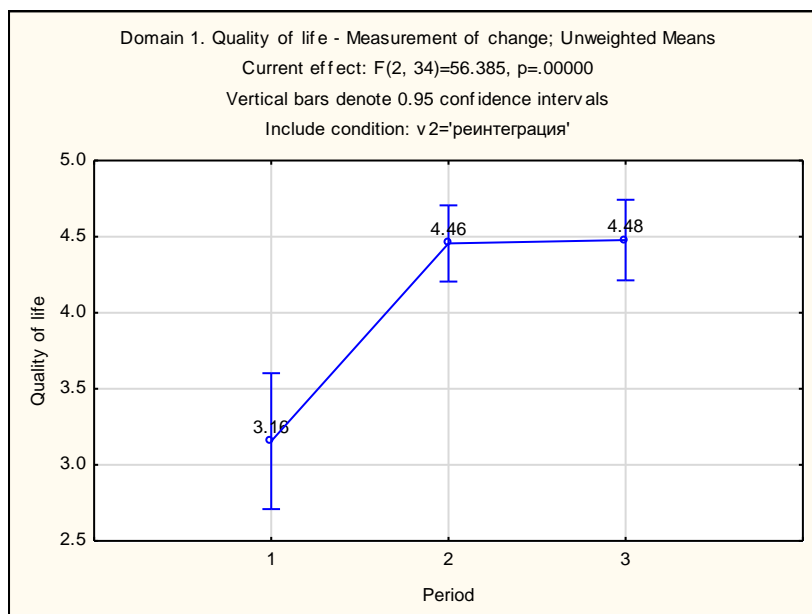
интервенцията протективните фактори повишават своето равнище ($M=6.89$) и го запазват почти непроменено шест месеца след приключване на работата с децата и семействата (7.00).

Подобна ясна тенденция за подобряване на качеството на живота на децата се наблюдава и въз основа на обобщените оценки за удовлетворяване на потребностите на децата. Докато преди започване на интервенцията са удовлетворени потребностите на 33.33% от децата, то след нейното приключване делът на тези деца нараства на 100%, за да остане такъв и след изтичане на 6-месечния период.

4.1.2. Оценка на промяната

Оценката на промяната съдържа 5 индикатора (с възможност за добавяне и на други) и може да се разглежда като разширена форма на обобщаване на равнището на качеството на живот на съответното дете през отделните периоди на наблюдение и на промяната, настъпила като резултат от интервенцията на социалните работници.

Фигура 1. Условия на живот – измерване на промяната

Горната графика, която илюстрира резултатите от анализа, дава основание да се направят две важни заключения за ефективността на работата на социалните работници. Макар че началното равнище на тази променлива не

може да се разглежда като ниско (средната стойност в началото на програмата $M=3.16$), социалните работници са успели да допринесат в значителна степен за повишаване на качеството на живот на децата, обхванати в програмата (при второто измерване на промяната, след приключване на интервенцията, средната стойност $M=4.46$). Второто заключение е, че тяхната работа има дълготраен ефект, тъй като 6 месеца след приключване на тяхната дейност качеството на живот на децата запазва своето равнище ($M=4.48$).

4.2. Област на благосъстояние 2. Семейни и социални взаимоотношения

4.2.1. Рискови и защитни фактори

Факторите в тази област на благосъстоянието, оценени в Обобщения формуляр за деца като рискови, са свързани с недостатъчно здравите емоционални връзки между детето, родителите и другите деца в семейството, с липсата на родителски контрол и подкрепа, както и от страна на другите възрастни в разширеното семейство, затруднения на детето да се сприятелява с връстници и др. Протективните фактори, от друга страна, отразяват противоположните условия, които благоприятстват реинтеграцията на децата.

Данните от анализа показват, че в равнището на рисковите фактори в тази област настъпва значимо изменение с хода на изпълнение на програмата. За това свидетелства и тестовата статистика $F(2, 34)=49.41$, $p=.00$. Докато през началния период на наблюдение (преди интервенцията) общото средно равнище на рисковите фактори е 3.22, то през втория период (непосредствено след интервенцията) тяхното равнище вече е 0.67, което не се променя и през третия период (шест месеца след приключване на подкрепата). И тук трябва да се отбележи сравнително ниското ниво на рисковите фактори в началния момент на работата на социалните работници (при максимално възможна стойност 7.00), което говори за относително благоприятните първоначални условия за работа на социалните работници.

Общото равнище на защитните фактори в тази област, противоположно на тези, които са свързани с рисковете от затрудняване или възпрепятстване на реинтеграцията, повишават значимо своето равнище в хода на изпълнението на

програмата ($F(2, 34)=30.20, p=.00$).

Първоначалното средно равнище на тази група от фактори ($M=3.00$) е малко по-ниско от това на съответните рисковите фактори, което е свидетелство, че в областта на семейните и социални взаимоотношения действащите в противоположни посоки различни аспекти на тези взаимоотношения не са в равновесие и по-скоро биха възпрепятствали действията по реинтеграция на социалните работници. Въпреки първоначалните затруднения, в края на интервенцията протективните фактори повишават своето равнище ($M=5.44$) и го запазват почти непроменено шест месеца след приключване на работата с децата и семействата ($M=5.50$).

Подобна ясна тенденция за подобряване на качеството на социалните и емоционалните взаимоотношения на децата се наблюдава и въз основа на обобщените оценки за удовлетворяване на потребностите на децата. Докато преди започване на интервенцията са удовлетворени потребностите от емоционални връзки и подкрепа на 22.22% от децата, то след нейното приключване делът на тези деца нараства на 100.00%, за да остане такъв и след изтичане на 6-месечния период.

4.2.2. Оценка на промяната

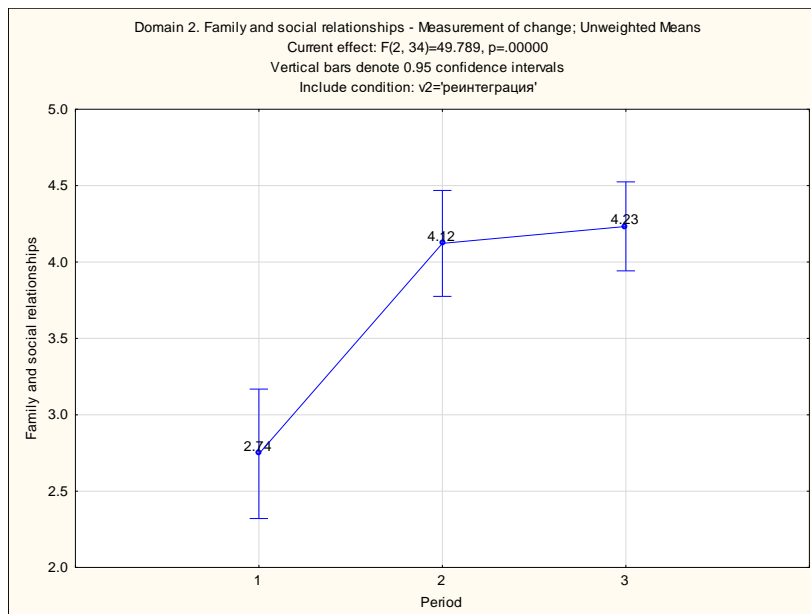
Оценката на промяната съдържа 7 индикатора (с възможност за добавяне и на други) и може да се разглежда като разширена форма на обобщаване на равнището на качеството на социалните и емоционалните отношения на съответното дете през отделните периоди на наблюдение и на промяната, настъпила като резултат от интервенцията на социалните работници.

Следващата графика, на която са представени резултатите от анализа, дава основание да се направят две важни заключения за ефективността на работата на социалните работници в тази област. Началното равнище на тази променлива може да се разглежда като ниско (средната стойност в началото на програмата $M=2.74$), но социалните работници са успели да повишат в

з
н
а
ч
и
т
е

на тяхната дейност качеството на тези отношения повишава, макар и статистически незначимо, своето равнище ($M=4.23$).

Фигура 2. Семейни и социални взаимоотношения – измерване на промяната

4.3. Област на благосъстояние 3. Поведение

4.3.1. Рискови и защитни фактори

Факторите в тази област на благосъстоянието, оценени в Обобщения формуляр за деца като рискови, се отнасят до проявите на агресивно поведение (физическо или вербално) на родителите, на злоупотреби с алкохол или упойващи вещества, на нарушения на закона и криминални прояви. Част от индикаторите описват поведението на самото дете като прояви на неконтролируем гняв, затвореност в себе си, бягства от дома, самонараняване на детето и/ или суицидни помисли при по-големите деца и др. Протективните фактори, от друга страна, отразяват противоположните условия, които благоприятстват реинтеграцията на децата.

Данните от анализа показват, че в равнището на рисковите фактори в областта на поведението на членовете на семейството настъпва значимо изменение с хода на изпълнение на програмата. За това свидетелства и тестовата статистика $F(2, 34)=8.52, p=.00$. Докато през началния период на

наблюдение (преди интервенцията) общото средно равнище на рисковите фактори е 1.44, то през втория период (непосредствено след интервенцията) тяхното равнище вече е 0.22, а през третия период (шест месеца след приключване на подкрепата) то се намалява до 0.06. Тук трябва да се отбележи изключително ниското ниво на рисковите фактори на поведението в началния момент на работата на социалните работници (при максимално възможна стойност 12.00), което говори, че първоначалните условия за тяхната работа по отношение на поведението са изключително благоприятни.

Подобно на изследването на превенцията, в тази област на благосъстоянието на семействата контрастът между рисковите и протективните фактори е най-силно изразен. Общото равнище на защитните фактори, противоположно на тези, които са свързани с рискове от затрудняване на реинтеграцията на детето, повишават значимо своето равнище в хода на изпълнението на програмата ($F(2, 34)=14.58, p=.00$).

Първоначалното средно равнище на тази група от фактори ($M=9.72$) е много по-високо от това на рисковите фактори, което е свидетелство за доминиращото въздействие на тази група от фактори върху поведението на семействата и техните деца. Независимо от това, и в тази област социалните работници са успели да повишат тяхното ниво и в края на интервенцията протективните фактори повишават своето равнище ($M=10.89$), като и шест месеца след приключване на работата с децата и семействата ($M= 11.33$). Тези резултати могат да се разглеждат като най-големия успех на социалните работници не само в дейностите по реинтеграция, но и по превенция.

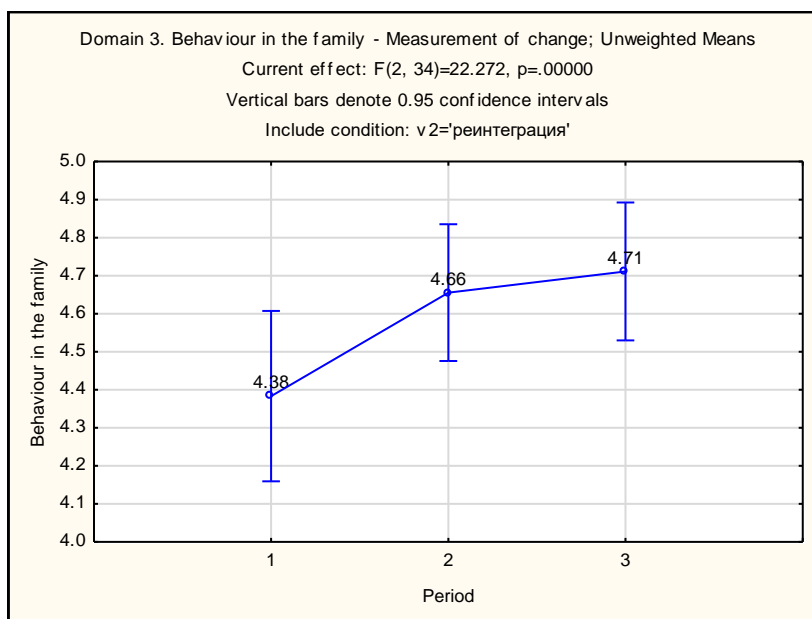
Подобна ясна тенденция за подобряване на качеството на живота на децата по отношение на собственото му поведение и това на неговите родители се наблюдава и въз основа на обобщените оценки за удовлетворяване на потребностите на децата. Докато преди започване на интервенцията са удовлетворени потребностите на 86.98% от децата, то след нейното приключване делът на тези деца нараства на 100.00% и остава на това равнище след изтичане на 6-месечния период.

4.3.2. Оценка на промяната

Оценката на промяната съдържа 5 индикатора (с възможност за добавяне

и на други) и може да се разглежда като разширена форма на обобщаване на различните аспекти на поведението на съответното дете и членовете на неговото семейство през отделните периоди на наблюдение и на промяната, настъпила като резултат от интервенцията на социалните работници.

Фигура 3. Поведение – измерване на промяната

Горната графика, която илюстрира резултатите от анализа, дава основание да се направят две важни заключения за ефективността на работата на социалните работници по отношение на промяната в поведението на семействата и децата в тях. Макар че началното равнище на тази променлива може да се разглежда като сравнително високо (средната стойност в началото на програмата $M=4.38$), социалните работници, чрез своите действия, са допринесли съществено за подобряване на поведението на децата и техните семейства, обхванати в програмата (при второто измерване на промяната, след приключване на интервенцията, средната стойност $M=4.66$). Второто заключение е, че тяхната работа има дълготраен ефект, тъй като 6 месеца след приключване на тяхната дейност в поведението на децата и техните семейства се наблюдава подобрене, макар и статистически незначимо ($M=4.71$).

4.4. Област на благосъстояние 4. Физическо и психическо здраве

4.4.1. Рискови и защитни фактори

Факторите в тази област на благосъстоянието, оценени в Обобщения формуляр за деца като рискови, са свързани с наличието на физически здравословни проблеми и психични разстройства на децата или на техните родители, на неспособността на родителите да се грижат за физическото и психичното здраве на своето дете и др. Протективните фактори, от друга страна, отразяват противоположните условия, които благоприятстват реинтеграцията на децата.

Данните от анализа показват, че в равнището на рисковите фактори за физическото и психическо здраве настъпва значимо изменение в хода на изпълнение на програмата. За това свидетелства и тестовата статистика $F(2, 32)=44.63$, $p=.00$. Докато през началния период на наблюдение (преди интервенцията) общото средно равнище на рисковите фактори е 3.06, то през втория период (непосредствено след интервенцията) тяхното равнище намалява до 1.00, за да се снижи още повече през третия период (шест месеца след приключване на подкрепата, $M=0.82$). Подобно на някои от предходните области, в началния момент на работата на социалните работници нивото на здравните рискови фактори е сравнително ниско (при максимално възможна стойност 8.00), което говори за сравнително благоприятните първоначални условия в тяхната работа за намаляване на здравните рискови фактори.

Общото равнище на защитните фактори в тази област, противоположно на тези, които са свързани с рисковете от затрудняване на реинтеграцията, повишават значимо своето равнище в хода на изпълнението на програмата ($F(2, 34)=34.16$, $p=.00$).

Първоначалното средно равнище на протективните фактори ($M=4.44$), подобно на някои други области, е също по-високо от това на съответстващите рисковите фактори. Може да се каже, че сумарният ефект от тяхното взаимно противодействие е положителен по отношение на здравното състояние на децата и техните семейства. Независимо от това, в резултат на интервенцията на социалните работници, при нейното приключване протективните фактори повишават значимо своето равнище ($M=6.72$), като го повишават още малко шест месеца след приключване на работата с децата и семействата ($M=7.00$).

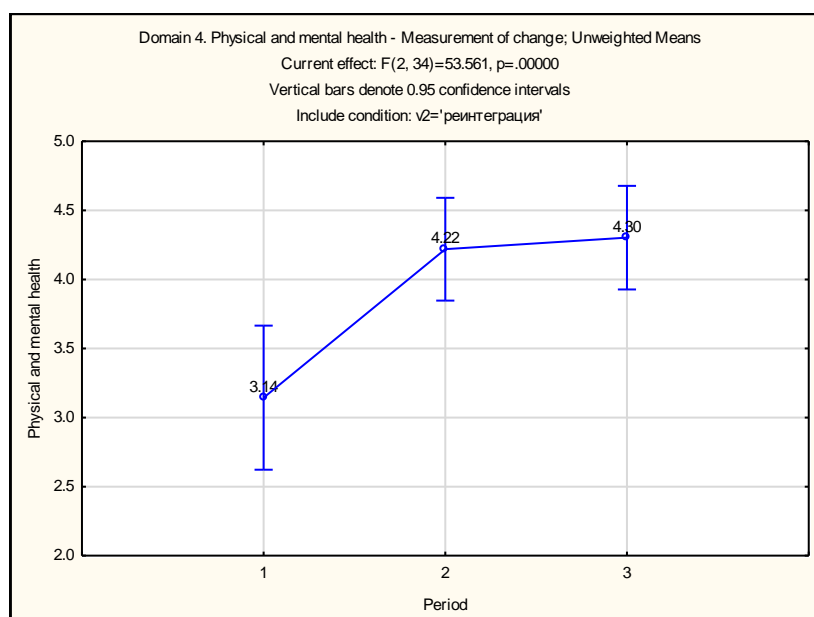
Подобна ясна тенденция за подобряване на качеството на живота на децата се наблюдава и въз основа на обобщените оценки за удовлетворяване

на потребностите на децата. Докато преди започване на интервенцията са удовлетворени потребностите на 38.89% от децата, то след нейното приключване делът на тези деца нараства на 100.00%, за да остане такъв и след изтичане на 6-месечния период.

4.4.2. Оценка на промяната

Оценката на промяната съдържа 4 индикатора (с възможност за добавяне и на други) и може да се разглежда като разширена форма на обобщаване на здравното състояние на децата и техните семейства през отделните периоди на наблюдение и на промяната, настъпила като резултат от интервенцията на социалните работници.

Фигура 4. Физическо и психическо здраве – измерване на промяната

Въз основа на горната графика, която илюстрира резултатите от анализа, могат да бъдат направени няколко важни заключения за ефективността на работата на социалните работници за подобряване на физическото и психическо здраве на децата и членовете на техните семейства. Началното равнище на тази променлива е умерено високо (средната стойност в началото на програмата $M=3.14$), но социалните работници са успели да допринесат в значителна степен за подобряване на здравословното състояние на децата и членовете на техните семейства, обхванати в програмата (при второто измерване на промяната, след

приключване на интервенцията, средната стойност $M=4.22$). Второто заключение е, че тяхната работа има дълготраен ефект, тъй като 6 месеца след приключване на тяхната дейност здравословното състояние дори повишава, макар и слабо, своето равнище ($M=4.30$).

4.5. Област на благосъстояние 5. Образование

4.5.1. Рискови и защитни фактори

Факторите в тази област на благосъстоянието, оценени в Обобщения формуляр за деца като рискови, са свързани с липсата на основно или средно образование на родителите, със системни отсъствия на детето от училище или с изоставане в усвояването на учебния материал, ако посещава занятията; ако детето се нуждае от допълнителна подкрепа за работата си в клас, но такава не е осигурена и др. Протективните фактори, от друга страна, отразяват противоположните условия, които благоприятстват реинтеграцията на децата.

Данните от анализа показват картина, много близка до тази на останалите области на благосъстоянието – в равнището на рисковите фактори настъпва значимо изменение с хода на изпълнение на програмата. За това свидетелства и тестовата статистика $F(2, 34)=29.26$, $p=.00$. Докато през началния период на наблюдение (преди интервенцията) общото средно равнище на рисковите фактори е 3.22, то през втория период (непосредствено след интервенцията) тяхното равнище се намалява до 2.00, за да се запази почти непроменено през третия период (шест месеца след приключване на подкрепата). И в този случай трябва да се отбележи, че равнището на рисковите фактори в началния момент на работата на социалните работници е сравнително ниско (при максимално възможна стойност 7.00), което говори за наличието на относително благоприятни начални условия за дейността на социалните работници.

Общото равнище на защитните фактори, противоположно на тези, които са свързани с рисковете от затрудняване на реинтеграцията, повишават значимо своето равнище в хода на изпълнението на програмата ($F(2, 34)=32.98$, $p=.00$).

Образованието е една от малкото области на благосъстояние, в които първоначалното средно равнище на протективните фактори ($M=1.33$) е по-ниско

от това на съответните рискови фактори. Това вероятно се дължи, от една страна, на по-ниската степен на образование на родителите. Ако се вземе под внимание обстоятелството, че всички деца, които са наблюдавани в хода на изпълнението на програмата, са на възраст под 3 години, т. е. в предучилищна възраст, вероятно малка част от децата посещават предучилищни програма или ползват терапевтични услуги при наличие на увреждане или на здравословен проблем. В края на интервенцията протективните фактори повишават своето равнище ($M=2.61$) и съвсем слабо го намаляват шест месеца след приключване на работата с децата и семействата ($M=2.50$).

Подобна ясна тенденция за подобряване на качеството на образователните грижи за децата се наблюдава и въз основа на обобщените оценки за удовлетворяване на потребностите на децата. Докато преди започване на интервенцията са удовлетворени потребностите на 11.90% от децата, то след нейното приключване делът на тези деца нараства на 32.54%, за да остане такъв и след изтичане на 6-месечния период.

Трябва да се отбележи, че предвид ниската възраст на децата, индикаторите в тази област на благосъстоянието не са приложими към 67.46% от тях.

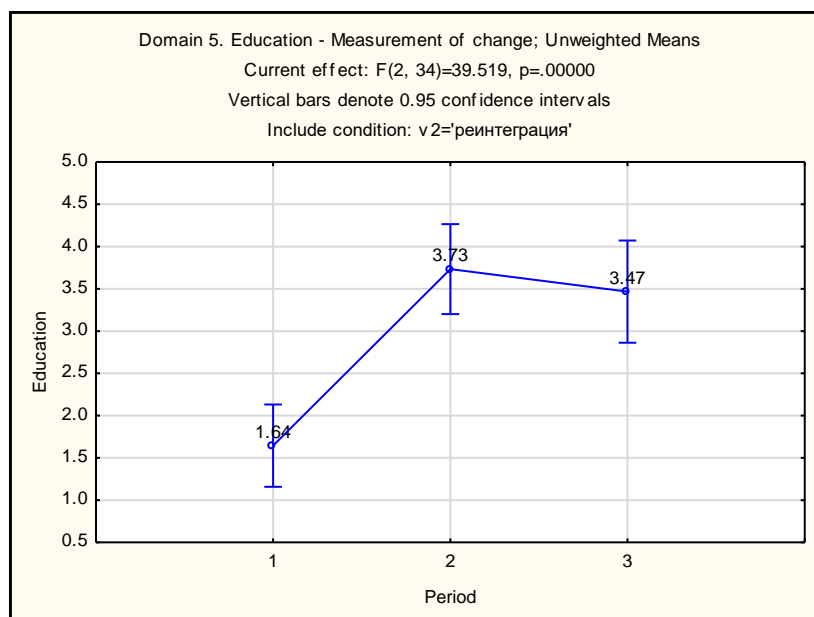
4.5.2. Оценка на промяната

Оценката на промяната съдържа 7 индикатора (с възможност за добавяне и на други) и може да се разглежда като разширена форма на обобщаване на равнището на задоволяване на образователните нужди на съответното дете през отделните периоди на наблюдение и на промяната, настъпила като резултат от интервенцията на социалните работници.

На следващата графика, която илюстрира резултатите от анализа, може да се разчете една тенденция, позната от предходните области на благосъстоянието. Данните от графиката дават основание да се направят няколко важни заключения за ефективността на работата на социалните работници. Макар че началното равнище на тази променлива е сравнително ниско (средната стойност в началото на програмата е 1.67), социалните работници са успели да повишат в значителна степен условията за задоволяване на образователните потребности на децата, обхванати в

програмата.

Фигура 5. Образование – измерване на промяната

Така при второто измерване на промяната, след приключване на интервенцията, средната стойност се покачва на 3.73. Второто заключение е, че тяхната работа има дълготраен ефект, тъй като 6 месеца след приключване на тяхната дейност равнището на тези условия се е запазило почти непроменено (M=3.47).

4.6. Област на благосъстояние 6. Заетост и домакинство

4.6.1. Рискови фактори

Факторите в тази последна област на благосъстоянието, оценени в Обобщения формуляр за деца като рискови, са свързани с безработицата сред членовете на домакинството и липсата на способности или възможности за генериране на доходи от собствен труд, например чрез земеделие или упражняване на занаяти, както и неполучаване на социални помощи или някаква форма на финансова подкрепа от разширеното семейство. Протективните фактори, от друга страна, отразяват противоположните условия, които благоприятстват реинтеграцията на децата.

Подобно на останалите области на благосъстоянието, данните от

направения анализ показват, че в равнището на рисковите фактори настъпва значимо изменение с хода на изпълнение на програмата. За това свидетелства и тестовата статистика $F(2, 34)=32.44$, $p=.00$. Докато през началния период на наблюдение (преди интервенцията) общото средно равнище на рисковите фактори е 2.83, то през втория период (непосредствено след интервенцията) тяхното равнище се намалява до 1.11, за да достигне още по-ниско равнище през третия период (шест месеца след приключване на подкрепата, $M=0.94$). Прави впечатление, че по тази важна група от индикатори нивото на рисковите фактори в началния момент на работата на социалните работници е умерено високо, малко над средното (при максимално възможна стойност 5.00), което говори за по-скоро неблагоприятни първоначални условия за работа на социалните работници в тази област.

Общото равнище на защитните фактори, противоположно на тези, които са свързани с рисковете от затрудняване на реинтеграцията, повишават значимо своето равнище в хода на изпълнението на програмата ($F(2, 34)=32.44$, $p=.00$).

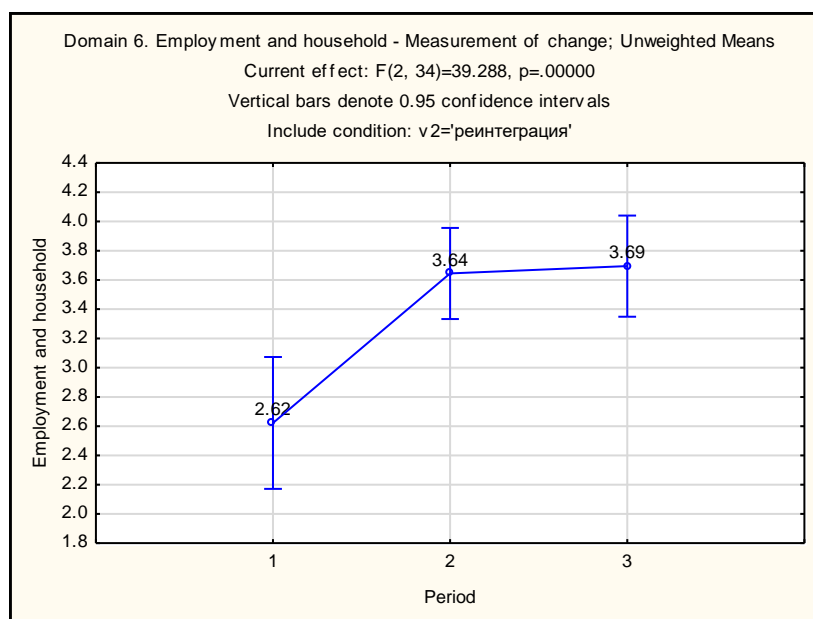
Първоначалното средно равнище на групата от протективни фактори ($M=2.17$) е по-ниско от това на съответните рисковите фактори. Това означава, че по отношение на заетостта и финансовите възможности на семействата рисковите фактори, които биха създали пречки пред реинтеграцията на децата в семействата, надделяват над съответните протективни фактори. В края на интервенцията, в резултат на действията на социалните работници, протективните фактори повишават своето равнище ($M=3.89$) и дори го повишават шест месеца след приключване на работата с децата и семействата ($M=4.06$), макар и статистически незначимо

Подобна ясна тенденция за подобряване на трудовата заетост и финансовата обезпеченост на семействата се наблюдава и въз основа на обобщените оценки за удовлетворяване на потребностите на децата. Докато преди започване на интервенцията са удовлетворени потребностите на 16.67% от децата, то след нейното приключване делът на тези деца нараства на 100%, за да остане такъв и след изтичане на 6-месечния период.

4.6.2. Оценка на промяната

Оценката на промяната съдържа 6 индикатора (с възможност за добавяне и на други) и може да се разглежда като разширена форма на обобщаване на равнището на трудовата заетост и финансовата обезпеченост на семействата през отделните периоди на наблюдение и на промяната, настъпила като резултат от интервенцията на социалните работници.

Фигура 6. Заетост и домакинство – измерване на промяната

Горната графика, която илюстрира резултатите от анализа, дава основание да се направят следните две заключения за ефективността на работата на социалните работници. Макар че началното равнище на тази променлива е умерено високо (средната стойност в началото на програмата е 2.62), социалните работници са успели да съдействат в значителна степен за увеличаване условията за заетост и на финансовата обезпеченост на семействата, обхванати в програмата (при второто измерване на промяната, след приключване на интервенцията, средната стойност е 3.64). Второто заключение е, че тяхната работа има дълготраен ефект, тъй като 6 месеца след приключване на тяхната дейност качеството на живот на децата запазва своето равнище ($M=3.69$).

5. Заключение

Целта на настоящия доклад бе да се представи анализът на

ефективността на работата на социалните работници, изпълняващи програмите по реинтеграция на сдружение „Надежда и домове за децата – клон България“. Анализът е направен в рамките на проекта „Оценка на изпълнението на програмите на Надежда и домове за децата – клон България, реализирани в периода октомври 2014 г. – март 2017 г.“ на Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца към Нов български университет.

Програмата на сдружението е за подпомагане на семейства в риск да посрещнат своите основни нужди с цел реинтеграция на техните деца, настанени преди това в специализирани институции. За оценка на ефективността бяха използвани данните, събрани в три кратки времеви периода при изпълнението на програмата: (1) преди интервенцията (първоначална оценка); (2) непосредствено след интервенцията (при приключване на подкрепата) и (3) шест месеца след приключване на работата с децата и техните семейства.

Като мерки за оценка на ефективността бяха използвани резултатите от анализа да данните от всички структурни части на специализирания инструмент „Обобщен формуляр за деца, отглеждани в семейна среда“, предназначен за оценка на 6 групи от индикатори на благосъстоянието на децата и техните семейства. Тези структурни части са:

1. Рискови фактори – отразяват онези аспекти от ситуацията на детето, които биха затруднили или възпрепятствали плавното протичане на реинтеграцията на детето.

2. Протективни фактори – отразяват онези аспекти от ситуацията на детето, които действат в противоположна посока и благоприятстват връщането и отглеждането на детето в семейството.

3. Обобщена (дихотомна) оценка за удовлетворяване на потребностите на децата – синтезира влиянието на рисковите и на протективните фактори в една цялостна оценка.

4. Измерване на промяната – разгърната оценка на степента, в която са задоволени потребностите на детето.

Оценките са направени по всяка област на благосъстоянието, във всеки от трите времеви периода при изпълнението на програмата.

Критериите за оценка на ефективността на работата по реинтеграция са идентични на тези, използвани в анализа на програмата за превенция. За

ефективна работа в областта на рисковите фактори се разглежда тази, която е довела до понижаване на тяхното равнище при измерването през втория период (непосредствено след интервенцията, при приключване на подкрепата) в сравнение с първия (преди интервенцията, първоначална оценка). Обратно – ефективна в областта на протективните фактори е онази дейност, която е довела до повишаване на тяхното равнище през втория в сравнение с първия период. Същият критерий следва да се приложи и по отношение на обобщената дихотомна оценка, както и при измерването на промяната.

Следващият, не по-маловажен критерий, е трайността и устойчивостта на резултатите от интервенцията за по-дълъг период от време, т. е. съхраняване на равнището на постигнатите резултати или тяхното намаляване (при рисковите фактори), съответно повишаване (при останалите мерки).

Между резултатите от анализа на реинтеграцията и тези от превенцията се наблюдава изключително високо типологично сходство.

По отношение на рисковите фактори, във всички области на благосъстоянието се наблюдава почти идентична траектория на равнищата на постигнатите резултати. През първия период на оценка тяхното равнище е статистически значимо по-високо от това през втория период, докато през третия период то остава на равнището от втория период, със слаби, статистически незначими движения към намаляване или повишаване. Следователно, може да се направи заключението, че интервенцията на социалните работници в процеса на реинтеграция в областта на рисковите фактори е била ефективна.

Противоположна картина се наблюдава при защитните фактори. От относително ниски равнища през първия период на оценка, във всички области на благосъстоянието те повишават статистически значимо своето равнище през втория период, за да го запазят почти непроменено през третия. Следователно и по отношение на протективните фактори може да се направи заключението, че интервенцията на социалните работници е била ефективна.

Тук ще обърнем внимание на същия комплексен фактор, който, освен при превенцията, вероятно е имал самостоятелно влияние върху резултатността на действията на социалните работници за реинтеграция на децата в биологичните им семейства. Това е ситуацията в наблюдаваните семейства преди интервенцията, отразена в първоначалните оценки, като особено интересни са

рисковите и протективните фактор и балансът между тях.

Подобно на анализа на превенцията, нивото на рисковите фактори във всички области на благосъстоянието е около или под средното за съответната група от индикатори.

Като по-слаби се открояват рисковете в областта на физическото и психическо здраве, семейните и социалните взаимоотношения, образованието и особено на поведението. По-съществени са рисковете в областта на условията на живот, заетост и домакинство. Равнището на протективните фактори е също около и под средното. Едно интересно изключение, подобно на изследването на превенцията, е областта на поведението, в която нивото протективните фактори е изключително високо, в контраст със съответните рискови фактори. Други области с относително по-високо равнище на тези фактори са физическо и психическо здраве и семейни и социални взаимоотношения. С ниски равнища на тези фактори се открояват образование и заетост и домакинство.

В две от областите на благосъстояние (3. Поведение и 4. Физическо и психическо здраве) нивата на протективните фактори са по-високи от тези на рисковите. В останалите четири области те са по-ниски (1. Условия на живот, 2. Семейни и социални взаимоотношения, 5. Образование и 6. Заетост и домакинство). Би могло да се каже, че като цяло двете групи от противодействащи си фактори не са балансирани и че превес имат рисковите фактори, което може да се разглежда като условие, затрудняващо работата на социалните работници в началните етапи по изпълнението на програмата за реинтеграция.

Резултатите от анализа на обобщените (дихотомни) оценка за удовлетворяване на потребностите на децата също свидетелстват за успешното изпълнение на задачите по реинтеграция – при всички области на благосъстояние се наблюдава повишаване на дела на децата, чиито потребности са удовлетворени.

Данните от измерването на промяната – групи от индикатори, предназначени за пряка оценка на ефективността на работата на социалните работници, чертаят същия модел на изменение, както протективните фактори – относително ниско ниво в началния период на измерване (преди интервенцията, първоначална оценка), значимо повишаване пред втория период (непосредствено след интервенцията, при приключване на подкрепата) и

запазване на равнището 6-месеца след приключване на интервенцията.

Следователно може да се направи обобщението, че във всички области на благосъстоянието на децата и техните семейства, по всички групи от индикатори, се наблюдават съществени подобрения в текущите условия, което може да се обясни с ефективната работа на социалните работници, изпълняващи програмата по реинтеграция на децата в биологичните им семейства.